

Exotické ovoce

Exotické ovoce bylo i v minulosti chloubou každého zámeckého skleníku a šlechta si jím rovněž zpestřovala svůj jídelníček. Z dochovaných vyobrazení víme, že na Kačině bylo mezi sloupy zámecké kolonády umístěno velké množství pomerančovníků.

V kačinském skleníku naleznete mnoho druhů tropického ovoce. Mezi zdejšími citrusy je možné vidět např. mandarinku, pomerančovník, citroník nebo kumkvat, který na jaře nelze přehlédnout, protože v době kvetení nádherně voní a na podzim jeho plody svítí v šeru zkracujících se dní. Dále zde uvidíte rostliny banánovníku, datlovníku, ananasovníku, mangovníku, hruškovce (avokádo) nebo granátovníku, jejichž plody určitě každý dobře zná. Mezi méně známé exotické ovoce, které tu pěstujeme, patří aka jedlá (fejchoa), barbadoská třešeň, liči, mučenka (marakuja), papája, salak, mišpule japonská a třeba také monstera lahodná.

Mandarinky

Jedovaté rostliny

Existuje velké množství rostlin, které přes svou jedovatost, tvoří velmi důležitou součást lidského jídelníčku. Do této skupiny patří i některé rostliny pěstované v našem podnebném pásu, jako lilek brambor, lilek rajče nebo fazole. V tropických oblastech, kde je konzumace jedovatých rostlin častější, se velké oblibě těší rostlinné druhy z čeledi árónovitých, např. kolokázie (taro, malanga), užovník, monstera, či z ty čeledi bobovitých, např. fazole, které bychom měli konzumovat pouze po dostatečné tepelné úpravě. Některé rostliny nejsou přímo jedovaté, ale obsahují vyšší množství látek, které by mohly ublížit citlivějším lidem nebo lidem se zdravotním omezením. Jako názorný příklad může posloužit kiwi, ananas a především chilli papričky. Ty pravé, rodu *Capsicum chinense*, obsahují vysoké množství kapsaicinu, který silně dráždí sliznici. Mají však nesporně i své pozitivní účinky, podporují krevní cirkulaci, přispívají k tlumení chronické bolesti nebo horečky, podporují libido a slouží jako obrana a prevence proti nádorovým onemocněním.

Ananas

Orchideje

Slovo orchidej bylo v minulosti spojováno s představou něčeho exotického. Šlechta vysílala botaniky a dobrodruhy, aby hledali nové druhy orchidejí se zajímavými květy, které budou zdobit jejich oranžerie. Největší boom botanických cest do dálných krajín je spojen s počátkem 19. století. Odvrácenou stránku honby za novými exotickými rostlinami však představovalo ničení lokalit s vzácnými rostlinnými druhy. Nejznámějším českým cestovatelem této doby byl Benedikt Roezl (1824–1885), lovec květů, botanik, vědec, učitel a podnikatel, jemuž se v tropické Americe říkalo muž bez pušky. Roezl přišel v Latinské Americe o ruku, když v Havaně představoval svůj stroj na zpracování přádné rostliny ramie sněhobílý.

Orchidej *Lycaste skinerii*

květinového festonu orchidej *Lycaste skinerii*, původem ze Střední Ameriky. Tuto exotickou rostlinu můžete zároveň vidět i v našem skleníku.

Orchideje rostou po celém světě s výjimkou stále zamrzlých oblastí. Je známo kolem 25 000 přírodních druhů, přičemž 60 druhů orchidejí roste v České republice, některé z nich i ve volné přírodě. Pomocí šlechtění vypěstovali lidé desetitisíce uměle vytvořených kříženců orchidejí.

V zámeckém skleníku naleznete více jak 600 různých druhů orchidejí. Převažují mezi nimi přírodní druhy, ale své zastoupení tu mají též komerční kříženci. Rostliny získáváme nákupem od pěstitelů v Evropě, Asii, Jižní Americe nebo výměnou s dalšími botanickými institucemi a soukromými pěstiteli.

Ve skleníku se daří i chovu cizokrajných motýlů – martináč pajasánový

K areálu kočárovny a skleníku přiléhá zámecká bylinková a zeleninová zahrada

Autoři: Roman Kváč, Tereza Fílová, Martin Kopeček **Fotografie:** Roman Kváč, Lucie Bednářková; **Grafika:** Jindřich Fialka

Projekt Odkaz G. J. Mendela v zemědělství se uskutečňuje za finanční podpory Ministerstva kultury

Národní zemědělské muzeum, s. p. o., zámek Kačina – muzeum českého venkova
Svatý Mikuláš 51, 284 01 Kutná Hora | zřizovatelem muzea je Ministerstvo zemědělství

www.nzm.cz
#známKa_činu

Zámecký skleník na Kačině

Současný objekt skleníku, těsně přiléhající k jižní straně budovy zámecké kočárovny, stojí s největší pravděpodobností na základech původní oranžerie zřízené Jindřichem Chotkem v polovině 19. stol.

O skleníku

Zámecké oranžerie sloužily především jako reprezentativní prostor, kde se mohli jejich majitelé chlubit botanickými raritami z dalekých a exotických krajů. Praktický význam měly oranžerie v zásobování kuchyně ovocem a kořením nebo při ukládání hrnkových rostlin, určených k výzdobě zámku a zámeckého nádvoří, před zimou. Původní stavba skleníku, ani jeho podoba se nedochovaly. O jeho obnovu v současné podobě se na konci 90. let 20. stol. zasloužil tehdejší ředitel muzea Ing. Antonín Hájek. Vzhledem k náplni muzea skleník prezentuje užitkové plodiny tropů a subtropů celého světa.

Místo práce i odpočinku

Pohled do čestného dvora zámku Kačina, 1830, litografie, A. F. Kunike

kých dalek a dobrodružství, poskytovaly rovněž inspiraci pro mnohé umělce. Neméně důležitým je také jejich význam v oblasti vědeckého bádání a vzdělávání. Významní botanici se často nechávali zaměstnávat ve šlechtických oranžériích, kde se mohli věnovat svým výzkumům.

Oranžerie včera a dnes

Popularita zámeckých oranžerií dosáhla svého vrcholu v 19. století, kdy si šlechta často vozila květiny z cest nebo návštěv jiných skleníků. V Čechách se v té době nacházelo několik opravdu krásných oranžerií: především skleník v Lednici, oranžerie v Děčíně

Historický skleník na zámku Lednice (1843–1845)

a Kroměříži nebo skleníky v Červených Pečkách, kde napsal spisovatel František Flos (1864–1961) dobrodružný román Lovci orchidejí. Skleníky však sloužily i výzkumu. V zahradách augustiniánského kláštera v Brně vyrostl v polovině 19. stol. skleník, ve kterém pěstoval rostliny ke svým pokusům Gregor J. Mendel. Funkci zámeckých a klášterních skleníků převzaly v současné době botanické zahrady, které shromažďují velké množství druhů rostlin a vytvářejí odpovídající vědecké zázemí. Zámky, které skleníky nadále provozují, je využívají hlavně jako pěstitelské zázemí. Pěstují zde rostliny k řezu do zámku, předpěstovávají květiny pro venkovní výsadby nebo pečují o hrnkové rostliny určené k výzdobě zámeckých interiérů a exteriérů.

Důmyslná stavba

Základy skleníku jsou zděné a zapuštěné do terénu. O téměř metr snížená podlaha pod úroveň země má čistě praktický charakter. V zimě pomáhá šetřit energii při vytápění a v létě naopak zabraňuje přehřívání. Půlkruhová hliníková konstrukce obalu skleníku je pevně ukotvena k základům a u stropu ke zdi

Současná budova byla realizována v letech 1999–2000

hospodářské budovy bývalé kočárovny. Krytinu tvoří polykarbonát, který dobře izoluje a zároveň propouští dostatek světla.

Zámecký skleník je teplotně rozdělen na tři části, které simulují podmínky panující ve třech podnebných pásmech: subtropické pásmo, část vyhrazená pro rostliny z tropického deštného pralesa a nakonec oddělení skleníku odpovídající vysokohorskému tropickému lesu či rovněž oblasti mediteránu (Středomoří).

Subtropické pásmo

Nachází se mezi mírným a tropickým pásem. Charakteristickými jsou tvrdolisté lesy, různé typy křovinatých vegetací nebo společenstva pouštinių a polopouštinių rostlin. Zemědělství se vyznačuje velkou intenzitou, umožňuje pěstovat velké množství plodin, např. citrusy, olivy, tabák, podzemnici olejnou, eukalyptus, dub korkový, fejšou, čajovník, ale i rýži, která je spíše typickou plodinou tropů. Během léta kolísají v této části skleníku denní teploty v rozmezí od 20 °C do 35 °C, zatímco v zimě se pohybují kolem 15 °C. Zdejší klima svědčí mandarince, aku jedlé, barbadoské třešni, aloe, ananasu, hlošíně nebo araukárii. Z okrasných rostlin zde návštěvníci uvidí např. alokázie, netýkavky konžské nebo orchideje (rod Stanhopea, Cattleya, Epidendrum, Paphiopedilum, Coelogyne). Okrasné rostliny se dříve pěstovaly pouze jako hrnkové rostliny určené k výzdobě zámku a nádvoří, jako např. muškáty (rod *Pelargonium*), které patřily mezi nejoblíbenější květiny hraběnky Marie Sidonie Chotkové (1748–1824), manželky Jana Rudolfa Chotka (1748–1824).

Subtropická část skleníku

Tropické pásmo

Zahrnuje rozsáhlá území podél rovníku. Toto pásmo zahrnuje nejen vlhké tropické deštné pralesy, ale i monzunové oblasti a velmi suchá území savan. Přes-

Palma kokosová

Plod kávovníku

tože se tropické podnebí vyznačuje velkou stálostí teplot, zdejší zemědělství se potýká s řadou problémů. Ty jsou způsobeny jak přírodními podmínkami, tak především činností člověka – např. kácení deštných lesů a zakládání monokultur, které způsobují extrémně rychlý úbytek biodiverzity. Tropické zemědělství se zaměřuje na produkci rýže, koření, ovoce, průrodných rostlin nebo těžbu exotického dřeva.

Teploty v tropické části skleníku se v létě pohybují mezi 25–35 °C. V zimě je vytápěn na 18–23 °C (nejnižší rostlinami tolerovaná teplota s ohledem na úspornost). Zemědělsky významné plodiny tropického pásu tu zastupuje kakaovník, kávovník, banánovník, rohovník, papája, ságová palma, černý pepř nebo vanilka. K okrasným rostlinám se v této části skleníku řadí více jak stovka různých druhů orchidejí, toulitky, bromélie, palmy, cykasy, pepřince, filodendrony nebo pryšce.

Mediterránní podnebí

Pro středomoří je typické horké, suché léto a mírná, vlhká zima. Letní teploty v mediteránní části skleníku dosahují až ke 40 °C, v zimě tu udržujeme teplotu 5–12 °C; ve slunečných zimních dnech může rtuť na teploměru vyšplhat až k 20 °C. Je zajímavé, že část zde pěstovaných rostlin naopak vyžaduje vydatnější závlivu v létě oproti zimě. Z užitkových plodin zde uvidíte citroník, olivovník, mučenku jedlou, mišpulí japonskou, rajčinku či monstera. Monstera je díky vysokému obsahu kyseliny listové jedovatá, ale její zralé plody jsou jedlé. Vavřín (bobkový list), africký česnek (*Tulbaghia*) nebo třeba jasmín tu zastupují aromatické a kořeninové rostliny. V této části skleníku však vládnou okrasné rostliny. V brzkém jaru rozkvétají desítky druhů orchidejí (např. rody *Cymbidium*, *Pleione*, *Bletilla*, *Dendrobium*, *Calanthe*, *Coelogyne*), v létě cibuloviny, durman, jasmín a třeba také bugenvilea nebo sedoulek.

Květ i plod monstery

Za léčivkami a kořením

Ještě na počátku 19. století, v období stavby zámku, podnikali dobrodruzi a obchodníci často dlouhé cesty za kořením a léčivými rostlinami. Exotické koření a léčivé rostliny nebyly tak běžně dostupné jako dnes. Vedle černého pepře, jenž se bezpochyby dodnes řadí mezi nejznámější druhy koření z tropické části skleníku, nesmíme ale zapomenout ani na zázvor nebo orchidej vanilku. V subtropickém oddělení skleníku uvidíte eukalyptus, aloe, kurkumu nebo jasmín, které se využívají především ve farmacii. V úseku skleníku imitujícím mediteránní podnebí můžete vidět z koření např. vavřín (bobkový list) nebo africký česnek; z léčivých rostlin třeba rýmovník, jasmín či snědek ocasatý, kterému se připisuje až téměř zázračná moc. Šťáva z listů snědku ocašatého hojí rány, spáleniny, bolavé klouby a poškozená s cukrem a vodou představuje ideální lék při chřipce a nachlazení. Nechybí tu ani vitání snodárná, využívaná jako silné afrodiziakum.

Vavřín (bobkový list)